

IV. VARLIK FELSEFESİ

A. Varlık Felsefesinin Konusu

Varlık felsefesinin konusu varlığın kendisidir. Varlık kavramı; var olan şey, bir şeyin şimdiki gerçekliği, bir şeyin özü, bir bilinç hali, algılanmış olmak, var olma eylemi gibi çeşitli anlamlarda kullanılır. Varlık, evrende var olan her şeyin ortak adıdır.

Varlık; gerçek varlık ve düşüncel varlık olarak ikiye ayrılır.

Gerçek varlık, gerçekliğini nesnelere, olaylardan, kişilerden alan varlıktır. Uzayda yer kaplar, zaman içinde değişir ya da yok olur.

Düşüncel varlık ise, duyuyla algılanamayan, uzay ve zaman dışı olan ve gerçekliği bulunmayan varlıktır.

İşte varlık felsefesi de bu varlıkların ne olduğunu, nasıl olduğunu, neden olduğunu araştıran felsefenin bir alanıdır.

1. Bilime Göre Varlık

Bilim varlığı bir problem olarak ele almaz Çünkü o, evreni ve onun içindeki varlıkları bir gerçeklik olarak var kabul eder.

Bilimler varlığı incelerken, nesnelere ve onlarla ilişkili olan olayları gözler, anlamaya çalışırlar. Elde ettiklerinin de doğru olup olmadığını deneylerle denetlerler. Böylece olaylar ve nesnelere arasında değişmeyen, genel olan ve kanıtlanmış olan ilişkileri, yani yasaları bulmaya çalışırlar.

2. Felsefe Açısından Varlık

Felsefe, bilimden farklı olarak varlığın ne olduğu sorusu üzerinde durur. Varlıkla ilgili çeşitli soruları problem olarak inceler ve tartışma konusu yapar.

a) Metafizik – Ontoloji

Tarihsel açıdan bakıldığında, felsefe varlık problemiyle başlamıştır. İlk defa Thales evrendeki her şeyin aslını yani ana varlığın ne olduğunu aramış ve bunu mitolojiden farklı olarak "Ana varlık sudur" şeklinde cevaplamıştır. Bu şekilde varlık sorunu doğanın soruşturulmasıyla başlamıştır.

Metafizik ve ontoloji aynı alanı ifade eden iki ayrı terimdir. Aristo'ya göre ontoloji varlığın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran bilgidir. Metafizik terimini ilk kullanan Rodoslu Andronikos'tur. Aristo'nun eserlerini düzenlerken ilk felsefe ile ilgili olan yazıları da fizikten sonra gelen anlamında metafizik adını vermiştir.

Buna göre metafizik doğa ötesi sorunlarla ilgili akılsal açıklamaları içeren bir felsefe disiplini. Varlık, Tanrı, ruh, ölümsüzlük, kader gibi felsefenin ilk ve son sorunlarıyla uğraşır. Var olan asıl varlığı, ilk nedenleri, ilkeleri araştırır.

b) Geçmişten Günümüze Ontoloji

Ontoloji, görüşlerin arkasında kalan "kendinde varlığı" bir başka deyişle "mutlak olanı" arayan bir felsefe disiplini. Varlığı yalnızca varolması açısından yani başka belirtilerini göz önüne almadan kavramaya çalışır.

Varlığın bu anlamda araştırılması Aristoteles'e kadar uzanır. Ancak ontolojiyi bir felsefe disiplini haline getiren Christian Wolff (1679–1754) olmuştur. Wolff'un ontolojisi 18. yüzyılda deneysel bilime dayanan ampirizm ile materyalizmin eleştirileri karşısında tutunamaz duruma gelince Kant, Hegel ve başka bazı 19. yüzyıl filozofları daha kusursuz bir ontoloji geliştirmeye yöneldiler. 20. yüzyılda Yeni Ontoloji akımının kurucusu Nicolai Hartmann bunu devam ettirdi. Nicolai Hartmann öznelliliğe, akıl dışıcılığa, gizemciliğe karşı çıktı. Ontolojiyi deneysel temellere dayandırmaya ve bilimsel bilgilerle bağdaştırmaya çalıştı.

Metafizik-Ontoloji varlığın arkasında daima bir şeyler aramıştır. Görünüşteki varlığın arkasındaki "kendinde varlığı", "mutlak olanı" ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin Aristoteles'te varlığın arkasındaki bu son şey "salt form"dur; Spinoza'da "Tanrı"dır, Kant'ta "temel varlık", Hegel'de "mutlak ruh"tur. Günümüz ontolojisi ise varlığı "en son şey" olarak görmekte ve "görünüş" ile "kendi başına varlığın" bir "birlik" oluşturduğunu kabul etmektedir.

c) Metafiziğin Varlıkla İlgili Temel Soruları

Metafiziğin varlıkla ilgili temel soruları şunlardır :
- Varlık var mıdır? — Varlık değişken midir? Bir midir? Çok mudur? — Varlık nasıl var olmuştur? — Evren nasıl oluşmuştur? — Varlık neden böyledir, başka şekilde değildir? — Varlığın ana maddesi nedir? Evrende özgürlük var mıdır? — Evren sonlu mu, sonsuz mudur? — Evrende amaçlılık var mıdır?

B. Ontoloji Açısından Varlık

1. Varlığın Var Olup Olmadığı Problemi

Varlığın var olup olmadığı ontolojinin temel problemlerinden biridir. Bu probleme ilişkin görüşler iki ana başlık altında toplanır: Varlığın var olmadığını ve varlığın var olduğunu kabul eden görüşler.

a) Nihilizm: Kendisinden kuşku duyulamayan hiçbir şeyin olmadığını öne süren ve maddesel gerçekliğin varlığını reddeden bir görüştür.

• Gorgias: Hiçbir şey var değildir, var olsa bile bilinemezdi, bilinse bile başkalarına aktarılamazdı, şeklindeki görüşü ile nihilizmi savunmaktadır.

• Friedrich Nietzsche: Mevcut değerleri ortadan kaldırarak değerler levhasını tersine çevirip yeniden düzenlemeyi hedefler. Bu köktenci ve ontolojik hiççilik aynı zamanda moral hiççiliktir.

b) Taoculuk: Dış dünyadaki varlıklar var olsalar bile gerçekten var olan bir varlıktan söz edilebilir. Bu Tao'dur. Tao, evrenin düzenidir; bütün olayların kendisinden çıktığı "sonsuz öz" dür. Gerçek tüm çeşitliliğine rağmen tektir. Olaylar dış görünüşlerden

başka bir şey değildir, her şey görecelidir, aldatıcı dünya varlıktan yoksundur. Taoculuğun kurucusu Lao Tse'dir.

c) Realizm: Dış dünyanın gerçekten var olduğunu ileri süren öğretidir. Bu öğretiye göre dış dünya bizden bağımsız ve nesnel olarak vardır.

Realizme göre biz, varlığı doğrudan duyularımızla algılarız (**safdil realizm**).

Veya varlığı zihnin güçleri ile akıl yürüterek biliriz (**kritik realizm**).

Realizmin başka bir görüşüne göre ise dünyayı aracısız olarak biliriz (**doğrudan realizm**).

2. Varlığın Ne Olduğu Problemi

Varlığı var olarak kabul eden görüşler, varlığın ne olarak var olduğu problemi üzerinde farklı görüşlerle ayrılmışlardır.

a) Varlığı oluş olarak kabul edenler

İlkçağ felsefesinde evrenin sürekli bir değişim, akış ve oluş halinde olduğunu ileri süren ilk düşünür **Herakleitos** (M.Ö. 540–480)'tur. Ona göre evrenin ana maddesi ateştir. Ateşten oluşan her şey yine ateşe dönecek, ama ateş yeniden her şeyi yaratacaktır. Evrende durağan hiçbir şey yoktur. Her şey sürekli bir değişim, oluş içindedir. Doğa gibi insanın kendisi de bedeni ve ruhuyla sürekli bir değişim halindedir. Herakleitos'a göre evren, boyuna akan, durmadan değişen dönüşümlü olarak yok olup yeniden ortaya çıkan bir süreç bir oluştur.

Varlığı oluş olarak kabul eden filozoflardan biri de **Alfred N. Whitehead** (1861–1947)'dir. Ona göre evrende mekanik bir düzenin olduğu görüşü yanlıştır. Evren sürekli bir oluş içindedir. Bu oluşta her şey birbirine bağımlıdır. Her varlık, var olmak için başka bir varlığa muhtaçtır. Whitehead, evrende birbirini tamamlayan karşıt iki güç olduğu görüşündedir. Bu güçlerden biri evrene "yaratıcılık" diğeri "süreklilik olanağı" verir. Böylece evren, canlı bir oluş olarak varlığını sürdürür.

Bu canlı oluş ortamında Whitehead, bir de yaratıcı Tanrı kabul eder. Ona göre Tanrı, oluşa gelen her şeyi belirler. O, değişmez ve zaman dışıdır, onun sadece yaşamı uyandıran yaratıcılık sıfatı vardır. Onun akıllı bir doğası vardır ve durmadan yeni olaylarla oluşu zenginleştirir.

b) Varlığı idea olarak kabul edenler

Varlığın ilk ve en önemli ögesinin idea olduğunu öne felsefi öğretiye idealizm denir. Varlığı idea kabul eden filozoflardan Platon, Aristoteles, Farabi ve Hegel'dir.

• **Platon (M.Ö. 427–347):** İdealizm kurucusudur. Platon, varlık sorununu gerçek varlığın bir ve değişmez olduğunu ileri süren Parmenides'in görüşleriyle Herakleitos'un oluş felsefesini birleştirerek çözmeye çalışmıştır.

Platon'a göre birbirinden tamamen farklı iki dünya (evren) vardır. Biri nesnel dünyası, diğeri idealar dünyasıdır. Nesnel dünyası sürekli olarak oluşan, değişen ve yok olan objelerin dünyasıdır. İdealar dünyası öncesiz ve sonrasız (ezeli ve ebedi) olan evrendir.

Platon'a göre günlük yaşamda görülen her şeyin (iyi, güzel, insan, at, ağaç vb.) bir ideası vardır. Tüm ideaların üstünde yer alan "İyi ideası"dır.

• **Aristoteles (M.Ö. 384–322):** Aristoteles de varlığın ilk ve en önemli ögesinin idea olduğu görüşündedir. Yalnız O, hocası Platon'un idealar alemini, zihinden ve nesnel dünyasından ayrı bir "ide"yi kabul etmemiş; ideyi form(şekil) adıyla varlığın içine koymuştur.

Form maddenin suretidir. Madde ve form bir arada bulunur ve ayrılmaz, formların formu (saf form) Tanrı'dır. O maddesiz olup değişmez.

• **Farabi (870 - 950):** Varlık felsefesinin temelinde zorunlu varlık (vacib'ül vücud) vardır. O, mutlak akıl(ide)dır; maddi bir tarafı yoktur. Ondan birinci akıl, ondan da diğerleri çıkar. Zorunlu varlık, varlığını hiçbir şeye borçlu değildir.

Farabi'ye göre, zorunlu varlığın dışındaki varlıkların hepsi mümkün varlıklardır. Bunlar varlıkları zorunlu varlığa bağlı olan, kendi varlıkları zorunlu olmayan geçici varlıklardır.

• **Hegel (1770 - 1831):** Varlığı ide olarak, daha doğrusu idenin görünüşleri, oluşumları olarak kabul eder. Hegel'de ide objektiftir, gerçektir. İde; özne ile nesnenin, sonlu ile sonsuzun, ruhla bendin birliğidir.

Mutlak ruh (ide), önce cansızları sonra canlıları yaratarak doğayı meydana getirir. O aslında tamamen manevidir, bilinçlidir, maddeden uzaktır; ama bir amacı vardır.

c) Varlığı Madde Olarak kabul edenler

Varlığın özünü madde olarak kabul eder. İdea cinsinden özlerin ise ancak maddeye bağlı olarak varlığını sürdürdüğünü öne sürer.

En Önemli temsilcileri ilk çağ'da Naiv Materyalizmi temsil eden doğa filozofları (Thales, Aneximenes, Aneximandros, Demokritos vb.),Yeni Çağ'da Mekanik materyalizmi temsil eden Hobbes, La Mettrie, Holbach, diyalektik materyalizmi temsil eden K.Marx'tır.

Thales, var olan her şeyin "su"dan meydana geldiği söyleyerek varlığı maddesel olana dayandırmıştır.

Demokritos, varlığın atomlardan meydana geldiğini söyler. Varolan her şey, hatta ruh bile kendine ait birtakım özelliklere sahip bir ya da birkaç atomun birleşmesinden meydana gelmiştir.

Hobbes, evrensel yapıyı maddeye dayandırır; dolayısıyla varlığı maddi bir temel üzerinde yükseltir; bunun sonucu olarak da maddeden ayrı bir ruhun varlığını reddeder.

Hobbes'a göre düşünmek; birleştirilmesi gerekeni birleştirmek, ayrılması gerekeni de ayırmaktır. Öyleyse felsefenin konusu, birleşebilen ve ayrılabilen şeyler, yani cisimlerdir. Cisimler ise; doğal, yapma, ahlaki veya toplumsal olarak üçe ayrılır.

La Mettrie, doğacı bir yaklaşımla insanı bir makine olarak görmüştür. Dolayısıyla insanın ruhsal hayatını bedene ve maddeye indirgeyerek açıklar. Ona göre ruhsal olayların hepsi organik yaşamın eseridir. Ruh bedeninin türevidir. İnsan hayvanın gelişmiş şeklidir.

Marx'a göre de madde, her varlığın temelinde vardır ve her şey ondan çıkar. Madde ve ondan meydana gelen dış dünya insan bilincinden bağımsız olarak mevcuttur.

Marx'ın kabul ettiği madde anlayışından devamlı hareket ve değişme söz konusudur.

d) Varlığı hem madde hem de idea olarak kabul edenler

Descartes tarafından temsil edilen bu yaklaşım idealizmle materyalizmi sentezlemeyi denemiştir. Ona göre varlığın özünde bir değil iki cevher bulunmaktadır: madde ve idea. Bu ikisini birbirinden ayırmak olanaksızdır.

Bu yaklaşım iki cevher saptamasında bulunduğu için dualizm (ikicilik) adını alırken diğer yaklaşımlar varlığın özünü tek cevherle açıkladıklarından tekçilik(monizm) adını almışlardır.

e) Varlığı fenomen olarak kabul edenler

Edmund Husserl tarafından temsil edilen bu yaklaşıma göre varlık, fenomenden ibarettir. Fenomen; görünen şey, olay demektir. Ama Husserl'in fenomeni görünmeyen saf bilinç olayıdır. O, zaman ve mekan dışıdır; onu bilinç belirler. O özdür.

Varlığın özü değerlerden arındırılmış(paranteze alınmış) salt varlığın kendisidir. Husserl buna "fenomen" adını vermiştir. Kısacası "fenomen" insanın varlığa yüklediği tüm değerliklerin arındırılmasından sonra arta kalan özdür.

Husserl'e göre iki çeşit öz vardır:

1. İçerikli özler: Doğa ve insan bilimlerinin temelini oluşturan bu özler, her şeyin oluşumunu gösterir. Sarı, kırmızı, mavi gibi
2. İçeriksiz özler: Bunlar da formel bilimlerin temelini oluşturur. Önermeler, formüller, geometrik şekiller gibi.